

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Олег Баклан,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права
Київського національного
лінгвістичного університету

УДК 342.922 : 346.2 (477)

Громадський контроль та громадська думка: окремі думки щодо сфери вітчизняного підприємництва

Історичний досвід показує, що підприємці та підприємства, громадяни та споживачі стають тим більше зацікавленими у зміцненні держави, контролюють всі дії, спрямовані на захист її інтересів чим ефективніше розвивається підприємництво та економіка країни та чим ґрунтовніше впевненіше держава створює оптимальні умови для реалізації приватних економічних інтересів, чим стабільніше стає держава, тим міцніше стає правова держава. Однак у сучасних реаліях, як правильно підкреслює Т. В. Наливайко [1, с. 160], громадський контроль у сфері бізнесу є недоконалим. Функцію контролю все частіше беруть на себе не дрібні та середні підприємці, а великі підприємства та фінансово-промислові групи.

Загально прийнято визначати громадський контроль як один із

видів соціального контролю, що здійснюється безпосередньо самими громадянами та їх об'єднаннями. Так, в Україні в програмах більшості партій ідеться про здійснення громадського контролю, що свідчить розуміння керівництвом партій важливості громадського контролю. Варто зауважити, що цей різновид контролю є також важливим засобом реалізації народовладдя й дієвим способом залучення широких верств населення до здійснення владних функцій у сфері підприємництва тощо.

Як відомо, ще у стародавні часи філософи-мислителі звертали свої погляди на суспільний лад та форми контролю суспільства за діями влади, що відобразилося у концептуальних працях тогочасних вчених. Так, наприклад, Т. Мор у відомій праці «Утопія» зазначає, що соціальний контроль здійснюється виділенням із

маси інтелектуальним прошарком. Зміст діяльності представників цього прошарку складається з турботи і спостережень, щоб ніхто не сидів даремно, щоб кожен ретельно займався своїм ремеслом» [2, с. 102]. Аналогічно Т. Кампанелла у не менш відомій праці «Місто Сонця» мріяв, що: «Внаслідок розподілу державних посад відповідно з природними здібностями ми досягаємо викорінення зла, що виникає з невідповідності до посад, з їхньої виборності й честолюбства. І ми наслідуємо природу, яка ставить начальником найкращого, як це відбувається у бджіл... Це означає, що ми піднімаємо того, хто піднімається завдяки своїм природним і моральним чеснотам. У нашій державі посади дістаються відповідно до практичних навичок і освіченості, а не з прихильності та родинних стосунків, тому що ми звели нанівець родинні зв'язки» [3, с. 188]. У подальшому у Франції у 1789 році Національними зборами була прийнята «Декларація прав людини і громадянина», яка проголошувала, що «мета кожного державного союзу складає забезпечення природних і невід'ємних прав людини, а революція шляхом насильницьких дій створила державу, яка взяла на себе зобов'язання здійснення такої мети» [4, с. 45]. Ідеї, проголошені в декларації, знайшли подальший розвиток феномену громадського контролю. Значну увагу такому суспільному явищу як громадський контроль приділено зокрема, у працях Ф. Вольтера, Дж. Локка, Д. С. Міля, Ш. Монтеск'є, Д. Юма та інших.

Таке явище як громадський контроль у стародавні часи мало місце і в Україні, що загалом збігається із загальними світовими тенденціями. Так, ще до створення Київської Русі як держави правилом у слов'янській громаді були моральні норми з ознаками контрольної діяльності. Громада контролювала вирішення проблем суспільного життя і віддавала перевагу мирному (у сучасному розумінні адміністративному) шляху розв'яза-

ння суспільних конфліктів, орієнтуючись на владу авторитету і природне право. У подальшому деякі правові традиції громадського контролю слов'янської громади були закріплені у такому відомому нормативно-правовому акті, як «Руська Правда» [5]. Нині еволюція наукової і громадської думки приводить багатьох вчених до висновку, що право вже потрібно розглядати як здобуток людини, атрибут суспільства. Виражене зовні у законодавстві право служить для виведення загального «усталеного правила співжиття», що утворює законність, при цьому, як і громадянська, суспільна дисципліна спирається, передусім, на громадський вплив. Справедливо ствердження (див., наприклад, [6, с. 12]), що саме громадський вплив є гарантією суспільної дисципліни, а вже потім такою гарантією є державний примус.

Як відомо, громадський контроль у будь-якій сфері суспільного життя (у сфері підприємництва зокрема) виникає за умови появи в суспільстві (в окремих верствах населення) громадської думки. У той же час, громадська думка – це своєрідна підстава здійснення контрольної діяльності, це один із основних атрибутів цивілізованого суспільства, формування якого відбувається під впливом як правосвідомості громадян, так і поведінки влади. Беззаперечно, що кожен суб'єкт суспільства (суб'єкти підприємництва тощо) має право мати і висловлювати власні думки та повинен прислуховуватися до думок інших суб'єктів. Такий процес інформаційного обміну під впливом соціально-економічних, політичних та інших чинників і формує громадську думку, що, безумовно, стосується і сфери підприємництва тощо.

У цьому контексті, згадуючи декларовані сучасні положення щодо державно-приватного партнерства, слід визнати дещо застарілими деякі положення вчення про суспільно-економічну формацію і роль класової боротьби в суспільному розвитку К. Маркса, який доводив об'єктив-

ність і позитивну функціональність соціальних конфліктів, стверджуючи, що: «...Окремі індивіди утворюють клас лише тому, що їм доводиться вести загальну боротьбу проти якогонебудь іншого класу, в інших відносинах вони самі вороже протистоять один одному як конкуренти» [7, с. 54]. Якщо повністю приймати згадану тезу К. Маркса, то можна прийти до висновку, що сучасної громадськості (суб'єктам підприємництва тощо) у сфері підприємництва для відстоювання власних інтересів слід вести боротьбу проти об'єднаного класу чиновників та сучасних олігархів (часто в одній особі). Історичний досвід спростовує цей шлях на користь еволюційного розвитку суспільних відносин у сфері підприємництва.

У цьому сенсі видаються вдалими погляди Г. В. Ф. Гегеля, який зазначав, що: «Формальна суб'єктивна свобода, яка полягає в тому, що одиничні особи як такі мають і висловлюють свою власну думку, думку про загальні справи, і подають поради щодо них, виявляється в тому узагальненні, яке називається громадською думкою» [8, с. 352]. Досліджуючи феномен громадської думки, Г. В. Ф. Гегель виокремлював такі її структурні складові: умови існування громадської думки, об'єкт або зміст та носій громадської думки, характер думки, що виступає як громадська, співвідношення «загальної» та «особливої» думок, поєднання та протилежність істини й брехні у громадській думці [8, с. 98]. Врахування зазначених елементів актуально і щодо формування сучасної громадської думки у сфері підприємництва. Також слід погодитися, при цьому певною загрозою щодо формування справедливої громадської думки є те, що недостовірно (мало або погано) інформовані громадяни стають заручниками інформаційних потоків повідомлень, при опитуванні вони демонструють значний ступінь необізнаності, низьку узгодженість і несуперечність думок, низьку стій-

кість до інформаційного впливу [9].

Справедливо стверджувати, що громадська думка – це індикатор як соціально-політичних настроїв всіх громадян держави, так окремих верств суспільства – споживачів, підприємців та ін. Вона характеризує громадсько-політичний стан у країні; досягнення та недоліки щодо здійснення державної влади; наявність невирішених проблем, що існують у різних сферах та галузях суспільного життя, а також відношення громадян щодо вирішення цих проблем. Саме висловлена громадська думка є показником соціальних настроїв населення та його окремих верств, тому передусім на неї і має реагувати державна влада, зокрема у сфері підприємництва. Іншими словами – значення громадської думки як передумови громадського контролю у державному управлінні (також і регулюванні) надзвичайно важлива.

Питаннями вивчення та врахування громадської думки мають займатися всі органи державної влади, передусім органи виконавчої влади, особливо в галузі інформації, що є архіважливою демократичною умовою при ухваленні стратегічних та щоденних рішень у державному управлінні.

Основою умовою вираження громадської думки є рівноправність та свобода людини й громадянина. Громадська думка може бути оприлюднена шляхом висловлення, опублікування, визначення методом опитування, голосування, проведення референдуму тощо.

В цьому сенсі постає актуальне питання захисту громадської думки від замовчування, викривлення та інших маніпуляцій. Функції захисту громадської думки повинна виконувати як держава, забезпечуючи нагляд за вивченням та врахуванням громадської думки під впливом інформаційних технологій, так і громадські організації (спілки підприємців, споживачів та ін.) – шляхом спостереження за діями влади. Нині

інформаційне суспільство висуває власні вимоги до органів державної влади та місцевого самоврядування. Слід підтримати думки вітчизняних дослідників із питань державного управління Г. Г. Почепцова та С. А. Чукута [10, с. 16], про те, що зараз відбувається зміна варіантів функціонування: від адміністративно-командного, коли роль громадськості була мінімізована, до демократичного, коли роль громадськості є найбільшою за всю історію існування людства. Причому саме такий варіант є цікавішим економічно, бо створює більше можливостей для розвитку країни. Демократія – це достатньо не простий, а скоріше, найскладніший державно-правовий режим з усіх, що існують у світі. Тому, в контексті даного дослідження доречно також підтримати думку про те, що політичний режим можна визначати демократичним, якщо відносини між громадянами та державою виражені широкими, рівноправними, захищеними та взаємозобов'язаними процедурами обговорення [11, с. 29]. Якщо цей висновок усвідомить влада, – це буде корисно для всіх сфер суспільного життя, для сфери підприємництва зокрема.

До числа найзагальніших функцій демократії, на думку вітчизняного дослідника механізмів державного регулювання інформаційних потоків О. П. Попроцького [12, с. 22], можна віднести такі: організаційно-політичну, регулятивно-компромісну, суспільно-стимулюючу, установчу, контрольну, охоронну. Використовуючи аналіз та формальну логіку, інформаційні потоки, підконтрольні державній владі, О. П. Попроцький умовно розділяє на споріднені типи, а саме: організаційні, регулятивні, стимулюючі, установчі, контрольні, охоронні. В контексті даного дослідження можна також підтримати думку вченого щодо класифікації основних принципів державного регулювання інформаційних потоків [12, с. 24-26], згідно з якою виділяються наступні принципи:

1) створення державною владою умов для реалізації конституційного права громадян держави вільно отримувати й використовувати інформацію;

2) забезпечення державою вільного формування інформаційного суспільства та громадської думки;

3) забезпечення державою зворотного зв'язку з громадськістю;

4) забезпечення державою захисту громадян у випадках неправомірного використання інформаційних потоків сторонніми суб'єктами інформаційних відносин.

У переважній більшості країн цивілізованого світу існують закони, що регламентують діяльність друкованих та електронних засобів масової інформації та їх права звертатися із запитом до органів державної влади з метою отримання тієї чи іншої інформації. До соціально-психологічних джерел соціальних суперечностей і конфліктів належать такі феномени, як розбіжність, невідповідність між потребами, інтересами соціальних суб'єктів [13, с. 103]. Дослідники проблем філософії у розвитку суперечностей виокремлюються такі етапи: 1) гармонія; 2) дисгармонія; 3) конфлікт [14, с. 485]. У цьому сенсі можна зазначити, що одним із головних завдань громадського контролю в сфері підприємництва є повідомлення про наявність незадоволення громадськості тим чи іншим становищем та попередження про це влади до виникнення конфлікту інтересів.

У той же час рівень побудови сучасного інформаційного суспільства в Україні порівняно зі світовими тенденціями є недостатнім і не відповідає потенціалу та можливостям нашої країни, оскільки, не дивлячись на прийняття низки законів (див., наприклад, [15-20] та ін.), відсутня єдність зусиль державного і приватного секторів економіки з метою раціонального та ефективного використання ресурсів інформаційної галузі.

Список використаних джерел

1. *Наливайко Т. В.* Громадський контроль в Україні як інститут громадського суспільства: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Наливайко Тетяна Володимирівна. – Луцьк, 2010. – 210 с.
2. *Мор Т.* Утопия / Т. Мор // Антология мировой философии : в 4 т. – М. : Мысль, 1970. – Т. 2. – С. 97–112.
3. *Кампанелла Т.* Город Солнца / Т. Кампанелла // Антология мировой философии : в 4 т. – М. : Мысль, 1970. – Т. 2. – С. 180–192.
4. *Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн* : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. – К. : Ін Юре, 1998. – Т. 2. – 608 с.
5. *Тихомиров М. Н.* Краткая Русская Правда по Академическому списку XV века : [пособ. для изуч. Русской Правды] / М. Н. Тихомиров. – М. : Изд-во МГУ, 1953. – С. 37–87.
6. *Гаращук В. М.* Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право» / В. М. Гаращук. – Х., 2003. – 35 с.
7. *Маркс К.* Немецкая идеология / К. Маркс // Сочинения : в 30 т. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1955. – Т. 3. – 629 с.
8. *Гегель Г. В. Ф.* Філософія має рацію / Г. В. Ф. Гегель. – М., 1990. – 234 с.
9. *Цаллер Д.* Происхождение и природа общественного мнения / Д. Цаллер ; [А. А. Петрова (пер.)]. – М. : Ин-т Фонда "Общественное мнение", 2004. – 559 с.
10. *Почепцов Г. Г.* Інформаційна політика : [навч. посіб.] / Г. Г. Почепцов, С. А. Чукут. – К. : Знання, 2006. – 663 с.
11. *Тилли Ч.* Демократия / Ч. Тилли. – М. : Наука, 2007. – 263 с.
12. *Попроцький О. П.* Формування громадської думки: механізми державного регулювання інформаційних потоків : дис. ... канд. наук з механізмів держ. управл. : 25.00.02 / Попроцький Олександр Павлович. – К., 2009. – 215 с.
13. *Данільян О. Г.* Соціальні протиріччя в посттоталітарних системах. Методологія дослідження та розв'язання / О. Г. Данільян. – Х. : Харків. військ. ун-т, 1998. – 253 с.
14. *Алексеев П. В.* Философия : учеб. / П. В. Алексеев, А. В. Панин. – [Изд. 2-е]. – М. : Проспект, 1999. – 576 с.
15. *Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні* : Закон України від 16.11.1992 р. № 2782-ХІІ : за станом на 28.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
16. *Про захист суспільної моралі* : Закон України від 20.11.2003 р. № 1296-IV : за станом на 09.02.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
17. *Про інформацію* : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ : за станом на 10.08.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
18. *Про рекламу* : Закон України від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР : за станом на 1.01.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
19. *Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки* : Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V : за станом на 1.01.2013 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.
20. *Про телебачення і радіомовлення* : Закон України від 21.12.1993 р. № 3759-ХІІ : за станом на 01.01.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

Баклан О. В. Громадський контроль та громадська думка: окремі думки щодо сфери вітчизняного підприємництва

Стаття присвячена обговоренню окремих думок та поглядів щодо присутності та дієвості громадського контролю та громадської думки у сфері вітчизняного підприємства. Проілюстровано авторський погляд з окресленої проблематики.

Ключові слова: громадський контроль; громадська думка; державно-приватне партнерство; сфера підприємництва.

Баклан О. В. Общественный контроль и общественное мнение: некоторые мысли относительно сферы отечественного предпринимательства

Статья посвящена обсуждению некоторых мыслей и взглядов относительно присутствия и действенности общественного контроля и общественного мнения в сфере отечественного предпринимательства. Проиллюстрировано авторский взгляд по обозначенной проблематике.

Ключевые слова: общественный контроль; общественное мнение; государственно-частное партнерство; сфера предпринимательства

Baklan O. Public control and public opinion: some thoughts on the scope of domestic enterprises

The article is devoted to the discussion of individual opinions and views regarding the presence and effectiveness of public control and public opinion in the domestic business. The article also illustrates the author's view of the problems outlined.

Key words: social control; public opinion; public-private partnership; scope enterprise.